

הורות חסידית: הרהורים בעקבות משלי אבות ובנים למגיד ממזריטש חיים אקשטיין

א. המקל

'יהי כבוד ד' לעולם' כי בהירות הקב"ה אין כל העולמות יכולים לסובלו, אך הוא ית' עושה כמה צמצומים כדי שיוכלו לסובלו. וקשה לכאורה הוא זה יותר כבוד שאין העולמות יכולין לסובלו. אך 'שמח ד' במעשיו' שרוצה לשמוח במעשיו. כדמיון אב שיש לו בן קטן והבן הקטן רוצה ליקח מקל לרכוב עליו כמו על הסוס אע"פ שדרך הסוס להנהיג את האדם והוא מנהיג אותו, מכל מקום יש לו תענוג בזה ואביו עוזר לו ונותן לו מקל למלאות תאוות הבן.

(מגיד דבריו ליעקב ז)

אסתרי לוקחת את המטאטא הקטן שלה ומתחילה לעבוד במרץ. עוברת מהמקרר לשולחן, משם לספה, מקיפה את כל הסלון, כשפירורי אבק נעים בעקבותיה. לפעמים גם מנצלים את תנועותיה הקלות עם המטאטא – קלות מדי – כדי לנוע לכל עבר, לחזור לתפוצות שמהן הגיעו, אולי אפילו לגלות מקומות מסתור חדשים מתחת לרהיטים. אבל אני לא אומר לאסתרי כלום, לא מפריעים באמצע הניקיונות. כשהיא מבקשת ממני גם את היעה, עולה בי הרצון להגיד לה: אסתר, את לא באמת מנקה, את לא צריכה את היעה. אבל אני מביט בעיניה, ודרך עיניה, ומבעד לעיניים שלה היא עכשיו בעיצומו של הניקיון. אני מביא לה את היעה, אומר לה שהיא מנקה נפלא ומחכה שהיא תעבור לעיסוק אחר. אז, כשהיא לא תראה, אני אנקה את הסלון באמת.

אני מתבונן בחריצות שלה, בלהט שבעיניה הקטנות, בהשקעה האינטנסיבית בפעולה חסרת תכלית. מחפש את המילה לתאר את מה שהיא עושה עכשיו, מעריך שהיא נמצאת איפה שהוא בין "מדהים" ל"נלעג". אבל גם אני נלעג. מתמכר לדיבורים על "אחריות", "שליחות", "תיקון", כאילו אני באמת משנה משהו בעולם הזה. הרי הקדוש ברוך הוא מנהל פה הכל, ואנחנו רק ילדים שמתוכבים עם מטאטא קטן וחושבים שאנחנו מנקים את הרוע מהעולם. אולי ביום מן הימים נגיע למעלה, ונגלה במבוכה כמה פשוט כל מה שעשינו כאן; אבל עד אז, הקב"ה לא יגיד לנו את זה. אמנם הוא עשה זאת כמה פעמים בהיסטוריה, אבל באופן כללי – הוא אינו נוהג להתגלות במלוא עוזו וגבורתו, כדי להמחיש לנו את אפסיותנו. למה לא לומר לנו את האמת? כנראה יש לקב"ה דברים חשובים יותר מלהגיד את האמת, מלהוכיח מה נכון. ברור שברגע שהוא יציב מולנו מראה אנחנו נחפש איפה לקבור את עצמנו מבושה, אז הוא מוותר על הצבת המראה הזאת. אם על תג המחיר של גילוי האמת, גילוי כבוד ה' כמו שהוא אמור להיות, רשומים תחושת שפלות, אובדן משמעות, דיכאון, ריקנות וכן הלאה – אז האמת תחכה לפעם אחרת.

עכשיו אסטרי רוצה שאזוז הצידה כי אני מפריע לה, ואני רוצה לצעוק עליה. יש גבול. אבל אני מתבונן שוב במרץ הזה, בעולם הדמיוני שהיא שקועה בתוכו כל כך, ומתאהב בעולם הזה. אולי דווקא מפני שהוא לא אמת. אני חושב שמצאתי את המילה בין מדהים לנלעג: חמוד. אני זו הצידה, ומקווה בלבי שגם הוא, אב הרחמן, סולח.

(אגב, לפעמים אני מגלה שאסתר ניקתה טוב יותר ממני. גם על זה אפשר לדבר, אבל כנראה בתפיסות עולם אחרות ביהדות)

ב. לעזוב הכל

משכני אחריך נרוצה. משל אב כשרואה את בנו משתעשע עם ילדים קטנים בקטנותו, והלך האב ומראה את עצמו לפני בנו, וכשרואה הבן את אביו מניח את השעשוע והקטנות ורץ אחר אביו וקורא אותו אבי. וכיון שרואה האב

שהבן רץ אחריו, הולך בכיוון לדרכו, והבן מרבה לקרוא אבי אבי בקול ורץ מהר אחריו עד שמגיעו.

והנה מתחילה כשמראה האב את עצמו לפני בנו היה בשביל הבן, שיניח מעשה שעשועי הקטנות וירוץ אחריו ויגיע לו מזה תענוג שבנו חכם ואין סיפוק וחשוב בעיניו כלום נגד אהבת אביו. וכשרואה את הבן שהניח כל מעשה נערות ורץ אחריו אז מסתיר פניו והולך לדרכו, בשביל שירבה התינוק למאוס במעשה הקטנות וירבה חשק לאהבת אביו ואז יתרבה התענוג אצל אביו וימשוך מזה התענוג רחמנות גדול.

ותענוג גם להבן, לא יכול להיות כי אם על ידי צמצום שצמצם האב את אהבתו והלך לדרכו ואז גם הבן צמצם כל מעשיו נגד אהבת אביו ומזה נעשה תענוג גדול כנזכר נמצא כמעשה האב כן מעשה הבן הכל על ידי צמצום...

(מגיד דבריו ליעקב קעג)

אני נכנס הביתה, ושוב מופתע שנגה רצה לקראתי. כאילו עברו שנתיים מאז לפני כמה שעות. בדרך כלל, כשהיא שקועה במשחק כלשהו – צריך להפעיל מאמצים כבדים כדי לעניין אותה במשהו אחר. היא לא תעזוב את הכדור בשביל שום משחק חלופי ואפילו לא בשביל אוכל, אבל אבא ואמא הם ליגה אחרת. היפנים יכולים לפתח צעצועים חשמליים שמהבהבים, משמיעים קולות של חיות, עפים באוויר ומכינים שוקו, אבל הצעצוע המתקדם ביותר לא יגיע בחיים לרמה של אבא. אני מאתגר אותה לפעמים; פושט ידי, שואל "מי בא אליי?", היא פותחת בריצה – ואני מתרחק. היא רצה, ואני הולך עוד אחורנית. היא רצה ורצה ורצה מבלי להשיג אותי, עד שאחד מאיתנו נשבר, וזה בדרך כלל אני.

אני מביט בה רצה לכיווני, ולא מתרשם שהיא סובלת מהריצה. גם כשאני מתרחק היא אינה מורידה את החיוך מהפנים. גם לי אין מניעים סדיסטיים, זה הרי סוג של משחק. שדרוג חוויית המפגש בינינו. כולנו רצים, כי לכולנו הקב"ה קורא "מי בא אליי". הוא אומר את זה כל הזמן – בתורה, בתפילה, בעולם המצוות. שובו אלי ואשובה אליכם, דרשו ה' בהמצאו. לא יודע מה עם אחרים, אבל אני נענה לקריאה, רץ אלי – והוא רק נעשה עוד יותר רחוק, מעורפל ומעומעם בשבילי. לי קצת קשה לרוץ ריצה ממושכת, אבל יש כאלה שאהבת ה' מזניקה אותם למרחקים ארוכים, הם אוהבים את אבא עד כדי ריצה, גם אם ברור להם שלא באמת ישיגו.

העיקר לצעוק אליו "אבא" בחיוך גדול, לנטוש את כל הקוביות והפאזלים, לממש את האהבה. הוא הרי שאל "מי בא אליי", הוא הרי רוצה שנתקרב לעבודתו ונדבק בו, הוא הרי אבינו ואנו עמו. אני נכנס הביתה, מציץ בשעון, חושב על כל הטלפונים שאני צריך לעשות והדוא"לים שאני צריך לשלוח עכשיו. מביט ברצפת הסלון עמוסת המשחקים מקיר לקיר, ורואה כמה דברים נגה עזבה בצד כדי לפתוח לי את הדלת, לחבק אותי. אני לא יכול שלא להחזיר חיבוק גדול.

ג. המבחן

משל לבן חביב אצל אביו שבא אורח אחד לתהות את הבן בקנקנו. והנה לא היה יכול [הבן] להבין כלל ההלכה ההיא מתוך גודל עומקה וחריפתה. והנה מתוך גודל חיבת האב עליו לא היה יכול לסבול צער בנו חביבו שהוא מתקשה מאד ואינו יכול להבין, מה עשה אביו, פתח לו פיתחא בהאי הלכה והראה לו את הדרך אשר ילך בה, ואשר יצא ואשר יבא בשיקול וטריא, כמעט אשר הגיד לו כל תוכיות [של] ההלכה. והנה בא האורח ההוא לשאול אותו ההלכה ולתהותו בפני אביו, והתחיל לומר ההלכה, והאורח שואל אותו כמה שאלות ומקשה כמה קושיות והוא משיב דבר על אופניו, והוא מותיב והוא מפרק בשכל זך ובהיר. ואביו רואה ושמח ומתענג ומתפאר מזה, ואע"פ שמכחו עשה כל החיל הזה עם כל זה יש לו תענוג גדול. והנה כראות האורח שיש לאביו תענוג מזה רצה האורח להוסיף תענוג לאביו, והתגבר על הבן והוסיף לשאול אותו ולהקשות קושיות חדשות חזקות ועצומות, והבן ההוא בהיותו בטוח על אביו התעורר מעצמו והתחכם ותירץ כל הקושיות.

(...) והמשך הפסוק הוא כך: גדול ה' ומהולל מאד, כלומר עלינו לגדלו ולהללו על כל טוב אשר הוא גומל אתנו, כי כל הגדלות והתפארות שיש לו ית' מעבודתינו הכל הוא בעיר, לשון התעוררות, אלהינו, שהוא המעורר אותנו ונתן לנו כח לעבדו ולהתגבר, כמו שאמרו ח"ל אלמלא הקב"ה עוזרו כו', ואף על פי כן [יש] לו ית' תענוג והתפארות, ומשלם לנו שכר גדול, משלם כאילו עשינו הכל מעצמינו. אבל באמת העבודה האמיתית היא צריכה שתהיה מחמת התעוררות עצמינו, שאנחנו חלק אלוה ממעל, וזהו בעיר, פי' בהתעוררות יצרנו [הטוב], חלק אלוהות שבתוכנו

(צוואת הריב"ש קלח. מופיע בניסוחים שונים בכתבי המגיד)

כמה שניות של שקט שוררות, אפשר לחתוך את המתח במספריים האדומים הקטנים של נגה. הקופאית, או רופאת הילדים, או אחת הדודות, מחכה שנגה תשיב לשאלה שלה. אני דרוך ומתוח, מוכן לאפשרות שנגה תביך אותי, אבל מעבר לזה אין לי מה לעשות. כולנו עומדים ומחכים למוצא פיה. סלע במשקל טון צונח מעל לבי, כשנגה פותחת את הפה ואומרת "עשר", בעצמה. כל הצדדים בסיטואציה – נגה, אני והבוחנת התורנית – יודעים שרגע לפני התשובה "עשר", הראיתי לנגה את חמש האצבעות ביד ימין שלי ואת עמיתותיהן שביד שמאל, וגם זמזמתי לה את השיר ".... לי יש, כל דבר בונות הן". אז מה? היא ענתה נכון לשאלה "חמש ועוד חמש", וזה מה שחשוב.

יכול להיות שהלחץ שווה את הסיפוק. שאין כמו לשמוע תשובה נכונה יוצאת בטהרה מפני ילדה קטנה. קשה להגדיר מה גורם לסיפוק הזה, אבל אולי הנקודה היא לראות את עצמי במישהו אחר. אבא ואמא נותנים לילד את כל הרמזים, כפי שהם נתנו לו את הידע הבסיסי על המספרים מאחד עד עשר, וקודם לכן הביאו אותו לעולם. כל מה שיש לו בא מהם, ובכל זאת – זה עובד לבד, מעצמו. נגה אמרה "עשר" ולא אני. מעטים הדברים שנגה יכולה לתת לי כרגע (חוץ מדברים כמו הסכמה לעשות אמבטיה ולישון בזמן), ואחד מהם הוא להביע בעצמה את מה שקיבלה ממני. זה גם אחד הדברים המעטים, אם לא הדבר היחיד, שאנחנו יכולים להוסיף לעולמו של הקב"ה. הוא נתן לנו את כל הכוחות, ובכל זאת אנחנו מביאים אותם לידי ביטוי בעצמנו. זה אולי ההבדל העיקרי בין עולם בלעדינו – שכולו אלוקות אינסופית – לעולם איתנו: עכשיו הקב"ה יכול להופיע בגוף עצמאי, אף על פי שלכאורה הוא התנתק ממנו ופועל כעת בנפרד. התחלנו מבפנים, התגלגלנו החוצה, ופתאום – איזה יופי – אנחנו הולכים לבד. ואולי, בעצם, ההתרגשות מנגה קשורה לעובדה שזה אנחנו שמדברים. נתנו לנגה את הגנים שלנו, והם עובדים ומתפקדים, חושבים ועונים לעניין. הקב"ה נטע בתוכנו משהו ממנו, ועל אף המרחק הגדול ואלף אלפי ההבדלות, הוא בוקע מגרונו. על כן אברים שפלגת בנו, ורוח ונשמה שנפחת באפנו, הן הם יודו ויברכו וישבחו. כבר חזרנו הביתה, אבל נגה התלהבה מהעניין, ורוצה שאשאל אותה שאלות והיא תענה תשובות. ברגע הראשון אין לי כוח לעשות דברים שסופם ידוע מראש,

לשאול שאלות שברור מה היא תענה עליהן במוקדם או במאוחר. ברגע השני אני מוצא את עצמי כבר באמצע השו"ת. לפחות הפעם אני בוחר ליהנות מזה. לא יודע אם ההנאה היא מהמורח שלי שפתאום עומד מולי, בגרסה מוקטנת, ומדבר אליי. אולי זה בכלל תענוג עמוק יותר, פנימי, נעלה מכל הסבר; הרי רק תענוג כזה מהבנים, כזה שאין יכולת להבין אותו עד הסוף, יכול לשמש בתור תשובה לשאלה למה נברא האדם.

ד. המשחק

... האב שראה בנו משחק באגוזים ומסתכל בו, ויש לו תענוג מזה ולפעמים משחק עמו גם כן והכל בשביל אהבה מצמצם את עצמו, שכלו הגדול, ושורה בקטנות.

(מגיד דבריו ליעקב קעח)

אחרי שהקדשתי לה שעה מזמני, ואחרי שכבר נגמר השלב ביום שאפשר עוד איכשהו לקרוא לו בוקר, ציפיתי שהיא תניח לי קצת. שהיא תתן לי קצת לעבוד בשקט. אבל היא החליטה דווקא לעלות רמה, ולדרוש ממני לעשות הסבה מאבא לסוס. לרגע אני חושב להתווכח, אבל מהר מאוד אני יורד מזה. אין לי על מי להישען אלא על אבי שבשמים; אנא, אני מתחנן, ברחמיך הרבים, תעשה לי טובה ותן לי לעבוד עכשיו.

האם הוא יענה לי? האם אין לו דברים טובים יותר לעשות מלהקשיב לאבא שאין לו כוח לשחק עם הבת שלו? אני מאמין שכן, הרי הוא שומע תפילה. כלומר משפיל את עצמו ומוחל על כבודו כדי לדאוג לנו. ברגע שברא את העולם, הוא החליט לצמצם את שכינתו ולהיות אבא. לא אינסוף נשגב מעל כל השגה, אלא אבא שמדבר עם הבנים שלו, מקשיב להם, מצווה אותם, שוכן בתוכם. ברור שהוא מופיע בעולם בגרסה מצומצמת שלו, מותאמת לגבולות העולם הזה, אבל הוא בחר לצמצם את שכינתו ולהשפיל את כבודו כדי להיות איתנו. לנהל מערכת יחסים של אב ובן. אני לא יודע למה הוא עשה את זה, אבל כך הוא בחר.

אם מלך הכבוד מוכן לוותר על הכבוד, מי אני שאמנע מעצמי לרדת על ארבע. אז אני מצטמצם, אבל באמת. אני לא איש מבוגר שעושה טובה לילדה, אני קצת ילד בעצמי. אני משחק איתה, אני מדבר בראש שלה, אני צוחק איתה, אחרת זה לא זה. וכשזה קורה – כשאני נכנס עד הסוף לעולם של נגה, בלי אגו מיותר שיפריע לי – אני מסוגל ליהנות. אני לא יודע למה הקדוש ברוך הוא עושה את זה, אני לא יודע למה אני עושה את זה, אבל זה מוסיף כל כך הרבה לחיים. 'שמח ה' במעשיו, ישמח האב ביוצאי חלציו.

ה. סיום ללא סוף

מי יודע כמה משלים של המגיד ממזריטש לא ירדו אל הכתב. מי יודע כמה לא נאמרו כלל, אלא רק נהגו במוחו תוך כדי שהות עם הבן. לרשימת המשלים אפשר להוסיף עוד אין סוף מקרים, מצבים, תופעות, מחשבות ורגשות, שמופיעים בחיק המשפחה אך משקפים עולם ומלואו.

אני מתאמץ להקשיב לבקשה של ילדה כמו אבי שומע התפילה, סולח לה גם כשהיא מדברת כלפיי בחוצפה כמו אבי העובר על פשע, משגיח עליה, חש בכאבה, אוהב אותה.